

gálta (1999., *The Lack of a Western European Military Response to the Ottoman Invasions of Eastern Europe from Nicopolis, 1396 to Mohács, 1526*). Következtetése rendkívül érdekes: a nyugati érdektelenség a nikápolyi hadjárat után megtorpanni látszó oszmán előrenyomulás látszatának, illetve a magyar állam látványos, és a nyugatiak számára félrevezetően meggyőző sikereinek lenne a következménye. A magyar katonai erőfeszítések és részsikerek mintegy félrevezették a Nyugatot, ami egészen Mohácsig, illetve Bécs 1529-es körülzárásáig tartott.

Az utolsó részben a haditechnikai változások néhány aspektusa került bemutatásra. Thom Richardson meggyőzően érvelt amellett, hogy a lemezpáncél terjedését és népszerűségét nem a tűzfegyverek, hanem a számszerű elleni védekezés igényének köszönhetette (1997., *The Introduction of Plate Armour in Medieval Europe*). A páncélok mellett a leglátványosabb változást a tűzfegyverek jelentették. Robert D. Smith a technikai részletek figyelembevételével azok hatékonysága mellett érvelt, hiszen ellenkező esetben nem fektettek volna akkora pénzt az ágyúpark kialakításába és szállításába (2002., *All Manner of Peeces: Artillery in the Late Medieval Period*). A szakirodalom régi

témája, hogy a tüzérség megléte és birtoklása milyen előnyökhöz jutatta az államokat: megerősödésük magyarázható ezzel a tényezővel. Kelly DeVries úgy véli, hogy általánosítható szabály nincsen: amíg Franciaországban és Burgundiában a központi hatalom sajátította ki a tüzérséget, addig Angliában éppen ellenkező tendenciájú maradt a fejlődés (1998., *Gunpowder Weaponry and the Rise of the Early Modern State*). Végül a záró tanulmányban Richard Bean úgy érvel, hogy a korai államok hadseregét valóban jellemezte a gyalogság, a megnövekedett tűzerejű tüzérség, a magas hadsereglétszámok, a központi jelentős hadügyi költségvetés, ám ezek nem egy egyszeri, ún. „hadügyi forradalom” részeinek tekinthetők, hanem egy hosszabb, több évszázados folyamat egymást erősítő állomásainak (1973., *War and the Birth of the Nation State*).

A sorozat újabb kötete ismét felveti egy hasonló, közép-európai területre és témákra összpontosító, idegen nyelvű válogatás megjelentetését, melyhez hasonlóra Dávid Géza és Fodor Pál szerkesztésében a török kor vonatkozásában a Brill Kiadónál már meg is vannak a követendő példák.

Veszprémy László

B. SZABÓ JÁNOS

A HONFOGLALÓKTÓL A HUSZÁROKIG

A középkori magyar könnyűlovasságról

(*Hadtörténeti Intézet és Múzeum Könyvtára, sorozatszerk.: Veszprémy László. Argumentum Kiadó, Budapest, 2010. 244 o.*)

B. Szabó János munkájában több mint egy évtizedes kutatási eredményein nyugvó szintézisét adja a magyar lovasság történetének. A könyv nyolc nagyobb tematikai egységre tagolódik, a munkát a felhasznált irodalom és rövidítések jegyzéke, az angol és német nyelvű rezümé, a betűrendes névmutató, végezetül a színes mellékletek zárják.

A könyv írója a monográfia bevezetését követő fejezetet a magyar könnyűlovasság XIX–XX. századi kutatástörténeti áttekintésének szenteli, érzékletesen szemlélteti, hogy a magyar „könnyűlovasság” történetének elem-

zése sok esetben egyet jelentett a huszárság mint lovassági fegyvernem magyar eredetének (nem egyszer ideológiailag terhelt) bizonyításának kísérletével. A kutatást a XX. század közepéig az írott források használatának dominanciája határozta meg, a század közepétől azonban egyre nagyobb jelentőségre tett szert a régészeti tárgyi emlékek bekapcsolása a vizsgált forráscsoportok közé.

A szerző a honfoglaló magyarság fegyverzetének vizsgálata során a magyar történelemtudomány által ismert (és egyes elemeiben vitatott) forrásadatait, Bölcs Leó *Taktikáját* és

Regimo prűmi apát munkájának információit egyeztetni a régészeti megfigyelésekkel. B. Szabó János a honfoglalás kori magyar lovaság fegyverzetének rekonstrukciós kérdése kapcsán kihangsúlyozza, hogy a negatív régészeti megfigyelések, bizonyos fegyvertípusok hiánya a sírmellékletekből még nem jelenti törvényszerűen, hogy az adott nép nem is használta azt az adott korban. A magyarság fegyverzetének rekonstrukciójában külföldi régészeti eredményeket is felhasznált. (Bölcs Leó a magyarok fegyverzetét a bolgárokéhoz hasonlítja, ehhez az összehasonlításához nyújt lehetőségeket Valeri Jotov, a VII–XI. századi bolgár fegyverleleteket összefoglaló, 2004-ben megjelent monográfiája.)

Külön fejezetben kerül elemzésre a honfoglaló magyarság lovas taktikájának kérdésköre mongol, egyiptomi és bizánci párhuzamok felhasználásával. Erre vonatkozóan két fontos megállapítást olvashatunk. B. Szabó János egyfelől külföldi példákkal bizonyítja, hogy a visszavonulás színlelése koránt sem tekinthető a vizsgált korszakban Nyugat- és Kelet-Európában ismeretlen lovas taktikának. A 842-ben a Verdunnél tartott hadijátékokon breton lovasok a színlelt visszavonulás gyakorlatát mutatták be. A színlelt visszavonulásra egy másik szemléletes példát is hoz: 1082-ben a bizánci Alexios császár e taktikával mért csapást a normann Bohemund seregére Lükosztomion térségében. A külföldi példák alapján így nem tartható az a korábban kialakított elképzelés, miszerint Európában ismeretlen volt a színlelt visszavonulás taktikája. A második lényeges megállapítás, hogy a honfoglaló magyarság a színlelt visszavonulás mellett más taktikai megoldásokat is alkalmazott, erre nyújt példát Al-Maszúdi (vitatott hitelességű) *Aranymezők* című munkájában a (bizonytalanul értelmezhető) W.l.n.d.r a 932. év után bekövetkező „török népek” (soraikban feltételezhetően magyar lovassággal) által vívott ostromleírása. Al-Maszúdi az ostromló „török népek” által alkalmazott taktika kapcsán tagolt hadrendben küzdő, manőverező könnyűlovasságra és a koncentrált nyílzáporra épített taktikáról számol be. B. Szabó János felveti a könnyűlovasság, a könnyűlovas taktika kontinuitásának kérdését is. Írott források és régészeti emlékek segítségével rámutat, hogy az Árpád-kori és a késő középkori magyar hadseregben a korábbi kutatás által feltételezett mértéknél jóval nagyobb szerepet ka-

pott a könnyű fegyverzetű lovasság: a XIII. századi stájer hadjáratokról és Nagy Lajos itáliai hadjáratáról szóló külföldi kútfők kihangsúlyozzák a magyar könnyűfegyverzetű lovasság jelentőségét.

A monográfia a klasszikus értelemben vett huszárság kérdésével is foglalkozik. A hadtörténeti kutatás már a XIX. században élénken foglalkozott a magyarországi könnyűlovasság történeti kérdésével. A korai kutatás főleg a könnyűlovasság fegyverzet alapján történő csoportosítására, definiálására, a huszárság mint lovassági csapatnem genezisének meghatározására törekedett. Négyesi Lajos egy 2000-ben megjelent, a honfoglalás kori magyar lovaság csapatnemeiről írt tanulmányában lényegesen új szempontot vezetett be a lovasság hadtörténeti vizsgálatának módszertanába. Véleménye szerint ugyanis a lovasság tagozódásának vizsgálatakor az alkalmazott harceljárás és nem a fegyverzet a döntő. Így a huszárság definiálásának kulcsát a funkció és nem a fegyverzetből fakadó sajátosság adhatja meg. (Itt érdemes megjegyeznünk, hogy Raimondo Montecuccoli a *Memoria della guerra* című hadtudományi munkájában a könnyű- és nehézlovas svadronokat a hadrendben betöltött helyük és szerepük alapján különböztette meg, nem pedig a védő- és támadófegyverzetük alapján.) Darkó Jenő pedig Bonfini nyomán már bebizonyította, hogy a „huszárság” feladataihoz sok tekintetben hasonló szereppel bír, könnyűfegyverzetű lovasság (*expeditissimus equitatus*) már helyet kapott Mátyás seregében. B. Szabó János a huszárságra jellemző fegyverzet magyarországi megjelenését nyelvelmékek (besztercei és a schlägeli szójegyzék) segítségével vizsgálja. (A huszárság fegyverzetének vizsgálata kapcsán meg kell említsük Kovács S. Tibor 2010-ben, *Huszárfegyverek a 15–17. században* címmel, a Martin Opitz kiadásában megjelent monográfiáját. Kovács S. Tibor részletesen ismerteti munkájában a huszárságra jellemző védő- és támadófegyverzetet a korabeli írásos és képi források, illetve a Magyar Nemzeti Múzeum fegyvernyaga segítségével.) A szerző nagy hangsúlyt fektet a késő középkori magyar lovasság felépítésének vizsgálatára, ennek megfelelően részletesen tárgyalja az aula vitézeinek, a határvédelemben szerepet játszó katonaság, az erdélyi sélkelyek és a telekkatonaságra épülő banderális erők nagyságát. A Jagelló-kori könnyűlovasság felépítésének kutatásában különösen a nem

rég elhunyt Kubinyi András professzor okleveles forrásadatai segítettek a szerzőt.

B. Szabó János külön esettanulmányt szentel könyvében az 1526. évi mohácsi ütközetben részt vevő magyar lovasság vizsgálatának. (A szerzőnek jelentős, a mohácsi csatát elemző tanulmányai jelentek meg többek között a 2004–2005. év folyamán a *Hadtörténelmi Közlemények* hasábjain.) A fennmaradt források idevágó hiányosságai végett (Gyalóky Jenőhöz hasonlóan) nem tesz kísérletet a könnyű- és a nehézlovasság számarányának megállapítására. A kutatás korábbi feltételezésével szemben mindazonáltal nagyobb jelentőséget tulajdonít a könnyűlovasság ütközetben betöltött szerepének. A Mohács, illetve Sátorhely térségében felsorakozó magyar lovasság képéről Kubinyi András okleveles forráskutatásai, illetve a mohácsi csatáról megemlékező keresztény, illetve török források segítségével összetett képet alkothatunk. Antonio Giovanni da Burgio pápai nuncius Szapolyai György a király táborába megérkező seregéről a következő híreket írta 1526. augusztus 13-án, Budán kelt levelében: „...Kisült, hogy mindent összevéve csak valami 1200 gyalogosa van, 200 magyar módra felfegyverzett nehéz lovasa, ami nem ér többet a 200 fegyveres lovasnál, és van még 100 könnyű lovasa is...” (Az idézet forráshelye: Mohács emlékezete. Szerk.: *Katona Tamás*. Budapest, 1976. 143. o.) A pápai nuncius e negatív hangvételű követjelentése zárt hadrendben való harcra feltételezhetően nem alkalmas lovacsapat táborba való megérkezéséről tudósít. Dzselaálzáde Musztafa Tabak át-ül-memelik ve deredsát-ül-meszálík című munkája a következő fontos leírást adja: „A szerencsétlen magyar nemzetnek az a szokása a csatában, hogy 30–40 000 szörnyeteg tetőtől talpig vasba és acélba öltözik, s lovát is abba burkolja; minden piszkos a mellette levő feslett erkölcsű nyakast, lóháton ülve magához csatolja, és úgy támadnak, s támadásukat ágyú és puska föl nem tartóztatja, előnyomulásuknak semmi fegyver gátat nem vet, dög testüket lándzsa nem járja kard nem fogja, nyíl nem sebzí.” (Uo. 230. o.) A török auktor az idézett forrásrészletben a sorok tartása végett egymáshoz láncolt(!), páncélos lovasok alkotta nehézlovasság rohamát írta le. B. Szabó János a mohácsi csatában küzdő magyar lovasságra vonatkozóan két, hitelesnek mondható török képi ábrázolás problematikájával is foglalkozik. A Dzselaálzáde Musztafa fentebb említett

munkáját díszítő, a mohácsi csatát megjelenítő miniatúra, illetve a bosnyák miniatúrafestő, Musavir Oszmán, 1577 és 1580 készített, a *Hünernáme-kódex* második kötetében található ábrázolás páncélos lovasságként (teljes páncélatban, a fejtetőn gerinccel tagolt, rostélyos sisakban megjelenített katonák) tüntette fel a magyar sereget. A mohácsi ütközetéről készített hiteles képi ábrázolásokon nem jelenik meg tehát a minden bizonnyal a magyar sereg részét képező könnyűlovasság fegyverneme. Ez, mint ahogy a szerző is írja, a török kútfőknek a magyar nehézfegyverzetű lovasságra vonatkozó túlzó adataival, illetve a miniatúrafestők propagandisztikus és művészi célkitűzéseivel magyarázható. Am azt sem zárhatjuk ki, hogy éppen a páncélos magyar lovasság rohama (menekülése) volt az a momentuma a csatának, amelyik megragadta a beszámoló alapján dolgozó festő képzeletét. A magyar sereg előkészületeiről, illetve az ütközetéről tudósító források kritikus vizsgálata nyomán egy, a klasszikus nehéz- és könnyűlovasság organikus egymás mellettségén alapuló hadrend képe bontakozik ki. Négyesi Lajos terepi megfigyelései alapján feltételezhető, hogy a magyar hadsereg még Mohács előtt, lezárva a Mohács felé való továbbhaladást (az újabb vízi úton érkező török utánpótlás megérkezését megelőzően) akart csatát vívni az ellenséggel. A (szerkér)tábor kialakítása is ezt az elképzelést támaszthatja alá. Az ütközet előtti haditanácson Brodaries István kancellár *De conflictu*ja alapján a magyar hadvezetés végül az aktív védekezés mellett döntött és a Mohács felé vezető utak lezárása érdekében mind a könnyű-, mind a nehézlovasságnak nagy szerepet szánó hadrendben sorakozott fel.

B. Szabó János jelen monográfiája különösen gazdag írott és képi forrásanyagával a hazai hadtörténelmi kutatás fontos eredménye. A szerző a XVI. századdal bezárólag vizsgálja a teljesség igényével a magyar könnyűlovassággal kapcsolatos történelmi, illetve hadtörténelmi kérdéseket. A kora újkor mindazonáltal a magyarországi lovasság történetének fontos periódusa, hiszen ez a korszak a lovasság felépítésének jelentős struktúraváltását hozza. A huszárság mint lovassági fegyvernem a Habsburg Birodalom hadseregében (illetve Európa más hadseregeiben is) idővel különösen nagy jelentőségre tett szert. A huszárság jelentőségét bizonyították a bécsi hadvezetés számára a visszafoglaló háború katonai tapasztalatai is, a

korábban főleg irreguláris, illetve igen fegyelmezetlen huszárokat Bécs reguláris keretek közé szorította. A huszárság mint lovassági csapatnem hatékonyságát mi sem szemlélteti

jobban, minthogy a II. világháborúig meghatározó eleme volt több európai hadseregeknek.

Polgár Balázs

SERES ISTVÁN

A KÁROLYI-HUSZÁREZRED HADKIEGÉSZÍTÉSE A TISZÁNTÚLON SZEGEDINÁC PÉRÓ FELKELÉSE IDEJÉN

Chronica Bekesiensis 3. Sorozatszerkesztő: Szatmári Imre

(Békés Megyei Múzeumok Igazgatósága, Békéscsaba, 2010. 278 o.)

A regényírók és a filmrendezők több alkalommal is kísérletet tettek arra, hogy egy történetet az adott művön belül több szempontból, több szereplő nézőpontjából meséljenek el.

A Szegedinác Péro-féle felkelés története a XVIII. század magyar történelmét kedvelők, ismerők számára már ismert. 1711 áprilisának a végén a Habsburg-dinasztia és a II. Rákóczi Ferenc oldalán felkelt magyar rendek kiegyeztek egymással Szatmáron. A másfél évszázadig tartó Oszmán Hódoltságot, valamint a kuruc mozgalmakat követően békés időszak köszöntött a Magyar Királyságra. Megindult a visszafoglalt országrész reorganizálása, ami a feudális viszonyok és az intézményrendszer újbóli bevezetését jelentette. Ez a volt Hódoltság területén élőknek jelentős megrázkódtatást okozott, hiszen az itt lévő települések, főként a mezővárosok, széles körű autonómiát élveztek. 1711 után azonban a sokszor csak formális földesúri függés egyre valóságosabbá vált számukra. Ennél is súlyosabb terhet rótt azonban az itt élőkre az állam által követelt hadiadó, továbbá az úgynevezett deperdita, vagyis az a veszteség, amely a katonaságnak eladott élelmiszer, takarmány és egyéb eszközök valós ára, valamint a hadbiztosok által megállapított ár különbözetéből adódott. Az itteni, döntően református felekezethez tartozó közösségek hangulatát tovább rontotta az 1731. március 21-én kiadott Carolina Resolutio, amely jelentősen korlátozta szabad vallásgyakorlásukat. Mindehhez társult, hogy a Tisza-Maros vidékére telepített rác határőrök privilégiumat is elkezdte megnyirbálni a bécsi udvar: eltörölték a pátriárka hivatalát, megtiltották a szabad alvajda választást, a katonaságot német tábor-

nokok vezénylete alá helyezték és szabad vallásgyakorlásukban is korlátozták őket. A szaporodó sérelmek keserű pohara csordultig telt 1735-ben, mikor egy bánági ortodox szerb püspököt Bécs azzal a feltétellel tett meg nádorfehérvári érseknek, hogy egész népét római katolikus vallásra kell térítenie.

A forrongó vidékre eljutottak a II. Rákóczi Ferenc utolsó terveiről szóló hírek is, és 1734 és 1735 fordulóján a legváltozatosabb formában támadtak fel az új kuruc világról szóló híresztelések. Ezek együttesen oda vezettek, hogy a Békés vármegyei Szentandrás, a szomszédos Mezőtúron, valamint a híres bihari hajdúvárosban, Sarkadon szervezkedés kezdődött. 1734 és 1735 fordulóján a titokban szervezkedők Szegedinác Pérot többször is meglátogatták, aki ígéretet tett, hogy a felkelés kitörésének idején fegyvert fog mellettük. A vezérükké választott pécskai rác kapitány emellett biztosította a hozzá küldötteket arról, hogy kapitánytársai is a kurucság mellé fognak állni. Péro a felkelés elindításával szerette volna megvédeni, míg Aradról a német katonaságot elvezénylik, ám egy nem várt esemény keresztülhúzta számításait. 1735. április 27-én Békésszentandrás kitört a felkelés, amely a szomszéd területekre és vármegyékre is áterjedt, azonban Péro nem állhatott a felkelés élére, mivel május 3-án Friedrich Anton Händtkop császári-királyi vezérőrnagy, aradi várparancsnok bebörtönözte. A kurucok Gyula ostromára indultak, ám Klósz Mátyás békési alispán megvédte a várat, majd ezután a Zaránd vármegyei Erdőhegyre vonultak, ahol további csapatok beérkezését várták. Itt ütöttek rajtuk május 9-én a rác határőrvidék katonái,